

AKSARAY-GÜLAĞAÇ İLÇESİ SEPET ÖRNEKLERİNDE KULLANILAN MOTİFLER VE ANLAMLARI

MOTIVES AND MEANING USED IN AKSARAY-GÜLAĞAÇ DISTRICT BASKET SAMPLES

Öğretim Görevlisi Semra KILIÇ KARATAY

Aksaray Üniversitesi, Güzelyurt MYO,
Geleneksel El Sanatları Bölümü
semra.kilic@hotmail.com

Öz

Gülağaç ilçesinde hasır diye bilinen sazlık bölgelerde yetişen kamışların yapraklarıyla sepet örme devam bir el sanatıdır. Yörece özel örgü tekniği örülen ve üzeri motiflerle süslenen sepetler oldukça kullanışlı olup uzun ömürlüdür. Bu özelliğinden dolayı yüzyıllarca dayanıp sağlam olanları da mevcuttur. Bu örgü tekniği çok zor olup yaklaşık yarım günde tamamlanabilmektedir. Günümüz teknolojinin olumsuz etkileri sepet örmesinde olumsuz etkilemiştir.

Yörede sepet örmeye kullanılan motifler ismini genelde tabiatta olan nesnelere almıştır. Literatür taraması bakıldığında gelenekselleşmiş motiflerimizin resmi olarak kayıtlarda var olduğu ancak yörede veya halk dilinde farklı isimlerle ifade edildiği görülmektedir.

Bu çalışmada; Ürünlerdeki motiflerin isimleri alan araştırması ile araştırılmış bulunan ürünler üzerindeki motifler değişiklik yapılmadan yöredeki ismiyle çalışmaya aktarılmıştır. Ayrıca Gülağaç ilçesinde Sepet örme sanatında kullanılan motifler, anlamları ile literatür taramaları yapılmış ve bu bilginin paylaşımı amaç edinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sanat, Sepet, Örme, Sele

Abstract

In the district of Gülağaç is a handicraft that continues to weave baskets with the leaves of straws grown in reeds known as wicker grass. Special knitting technique of the region is knitted and decorated with motifs. Due to this feature, there are also those who have been solid for centuries. This knitting technique is very difficult and can be completed in about half a day. The negative effects of today's technology have adversely affected basket weaving.

The motifs used in basket weaving in the region were named after the objects which are in nature. When we look at the literature, it is seen that our traditional motifs are officially recorded in the records but expressed in different names in the region or in the folk language.

In this study; The names of the motifs in the products were researched with the field research and the motifs on the products investigated were transferred to the study with the name of the locality. Also in Gülağaç district, motifs used in basket knitting art, literary scans have been made with their meanings and the purpose of sharing this knowledge has been obtained.

Key words: Art, Basket, Knitted, Sele

GİRİŞ

Tarih öncesi çağlardan günümüze ulaşan arkeolojik veriler tekstilin hayatımıza ne zaman, nasıl, nerde ve ne şekilde girdiğini bilmemiz yolunda rehber olmuştur. Aynı zamanda bilim adamları, arkeolojik kanıtları yorumlayarak günümüz insanına hasır ve dokumacılık hakkında bilgiler sağlayıp; tarih öncesi çağlarda tekstil üretiminin ilk nasıl başladığına dair çeşitli fikirler sunmakla birlikte, çözülmesi gereken birçok problemi de yeni arkeolojik bulgular ışığında çözmeye çalışmaktadırlar (Özdemir, 2010: 23).

Hasır ve sepet yapımında kullanılan malzemeler organik oldukları için bunların erken örnekleriyle ilgili bilgiler elde etmemiz oldukça zordur. Çünkü iklim koşulları bu türdeki maddelerin günümüze kadar gelmesi için elverişli değildir. Arkeolojik açıdan hasır ve sepetçilik ile ilgili bilgiler, daha çok çanak çömleklerin kaidelerinde ele geçen negatif izlerden, yanmış kerpiç kalıntılarında, phytolit (bitki taşı, bitkilerin sert kısımlarının kalıntılarıdır) ve kil toprak üzerinde tespit edilebilmektedir. Prehistorik çağlarda yaşamış insanlar için hasır ve dokumacılığın önemli bir yere sahip olduğunu ve yaşadıkları mekânlarda bunları kullandıklarını arkeolojik verilerden anlamaktayız. Günümüzdeki gelişkin tekstil üretiminin temelleri Neolitik ve Kalkolitik dönemdeki insanlar tarafından atılmıştır (Özdemir, 2010: 23).

Daha çok bataklık yerlerde yetişen hasırotu ve türleri (*Juncus sp.*, *Scirpus sp.*, *Typha sp.*) düz hasır ve sepet yapımında prehistorik dönemlerden günümüze kadar en çok tercih edilen hammaddeler arasında olmuştur. Hasırotu yanı sıra kamış, ince ağaç dalları, ot ve benzeri maddeler kullanılarak da hasır örgü yapılabilir. Hasırotu her mevsim yetişebilen bir bitki olup yetişme dönemine göre uzunluk ve kalınlıkları değişmektedir. Hasırotu yetiştirmek için herhangi bir çabaya gerek yoktur, bataklık bölgelerinde kendiliğinden yetişen bir bitkidir ve suyu çok sever. Hasırotları, yetiştiği ortamda ya kökünden çekilerek ya da su seviyesinde sap kısmından orakla kesilerek toplanır. Prehistorik dönemde kesici alet olarak taş balta veya çakmaktaşı/obsidiyen mikrolitli kemik oraklar yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Keserken birkaç hasırotu bir araya toplanır sap seviyesi olabildiğince uzun bırakılarak kesilir. Bu şekilde kesilen ya da yolunan sapsap birkaç demet şeklinde kökleri bir tarafa, baş kısımları diğer tarafa gelecek şekilde bulunduğu ortamda sıralar halinde serilir ve yığınlar oluşturulur. Yığınlar mümkün olduğunca sudan uzakta istiflenerek kurumaya bırakılır. Bir ya da iki gün sonra alt-üst edilerek altta kalan sapsapın da havalanıp kurumaları sağlanır. Bu

kurutma işlemi bir hafta kadar sürebilir. Kuruma işlemi tamamlandıktan sonra hasırotları toplanarak kullanılacak mekâna getirilir. Burada uzun süre gölgede bekleyebilir. Hasırotu örgüde kullanılmadan birkaç saat öncesinde ıslatılır böylece sapsap suyu hafif emdikten sonra esnek bir hal alırlar. Yumuşayan ve esnekleşen sapsap artık hasır örgüde kullanılabilir durumdadırlar. Yumuşamış olan sapsap örgü sırasında ahşap bir tokmak yardımıyla ezilerek yassı bir hal aldıklarında kırılma gerçekleşmez. Hasırotunun yanı sıra hasır örgüde kullanılan bir başka önemli hammadde olan kamış bitkisi için de aynı işlemler uygulanır (Özdemir, 2010: 23).

Bitki türleri, iklim ve bitki örtüsüne bağlı olarak her bölgeye göre değişiklik göstermektedir. Bu kapsamda, konumuz içinde değerlendirdiğimiz, hasır örgü ve sepet örgüde kullanılan hammadde de değişiklik göstermektedir. Prehistorik dönemde hasır otu ve kamışın hasırcılık ve sepetçilikte kullanımı diğer türlere göre daha yaygındır. Fakat her bölgede, bu bölge insanı tarafından kullanım kolaylığına göre tercih edilen bitkiler farklılık gösterir. Örneğin, Neolitik ve Bronz çağında İspanya'da üretimi yapılarak kullanılan halfa otu (*Esparto*) olarak bilinen yerel bitki, hasırcılık ve sepet yapımında o bölge insanı tarafından tercih edilen bir malzeme olmuştur (Barber, 1991: 32).

Gülağaç hasır sepetleri, Aksaray ilinin Gülağaç ilçesinde Karasu Havzası adı verilen sulak alan çevresindeki Gülağaç, Gülpınar, Demirci, Bekârlar ve Sofular beldelerinde yapılmaktadır. Yüzyıllardır devam ettirilen bu el sanatı ebeveynlerin çocuklarına öğretmeleri ile günümüze kadar yaşatılmıştır. Genelde yöre halkı tarafından bakliyat saklama amacıyla kullanılan hasır sepetleri plastik kullanımının artmasıyla unutulma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Maddî bir getirisi olmayan hasır sepetlerinin öğretilmesine de ihtiyaç duyulmamaya başlanmıştır. Unutulmaya yüz tutan bu el sanatını canlandırmak, gelecek kuşaklara aktarmak ve turistik değer olarak tüketime sunmak amacıyla Gülağaç Kaymakamlığı 2002 yılında bu el sanatının öğretilmesine destek vermiş ve tekrar canlandırmıştır. Gülağaç Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğü ile iş birliği içinde bugüne kadar açılan kurslarda birçok gence bu el sanatı öğretilmiş, el sanatını icra eden el sanatçıları desteklenmiştir (Kılıç Karatay, Oyman, 2017: 5).

Gülağaç'ta sepet örücülüğü, usta çırak ilişkisinde aile içinde genellikle kız çocuklarının annelerinden öğrenilen bir sanat olup yöreye özgü bir teknik ile farklı boyutlarda üretilip bakliyat ve tahılların saklanmasında kullanılmaktadır. Silindire benzeyen şekilleri ile üzerine renkli kumaşlarla işlenen desenlere sahip sepetlerde her

desenin bir adı bulunmaktadır.

Gülağaç Sepetlerini diğer sepetlerden ayıran en önemli özellik yöreye has örme tekniğidir. Farklı bölgelerde ve ülkelerde sepet örmeciliği olmasına rağmen hiçbir yerde yörede kullanılan teknik kullanılmamakta beraber bilinmemektedir. Özellikle de baklagillerin saklanması oldukça sağlıklı olmalarından dolayı Gülağaç sepetleri önemlidir.

Yörede tahıl ve bakliyat saklamak amaçlı örülen sepetleri son zamanlarda yerini hazır fabrikasyon üretimi olan plastik kaplara bırakmış ve eski önemini yitirmeye başlamıştır.

Yüzyıllardır kadınların el emeği olarak ürettikleri sepetler ilk olarak ihtiyaç sonucu üretilmiş fakat zamanla satış ürünü ve hediyelik ürün olarak üretilmiştir.

Sele Sepet Örmeye Kullanılan Motifler ve Anlamları

Motifler dokuma sanatında kullanılan geleneksel motiflerimize benzerlik gösterir. Bu motiflerin keser ağzı, akrep, çengel ve muska gibi yöresel isimleri vardır. Bu isimler genelde doğadaki nesnelere benzetilerek bu isimleri almıştır.

Keser ağzı: Geleneksel motiflerimizden olup çengel diye bilinen bu motife ilçede keser ağzı denilmektedir. Yöredeki örücü kadınların keserin ağzına benzetmesinden dolayı uzun yıllardır bu isimle bilinmektedir (Uz, 2019).

Fotoğraf 1. Keser ağzı motif (Kılıç Karatay, 2019).

Eğrice: Örme üzerinde kullanılan motifin eğri ve zigzag şeritler halinde kullanılmasından eğrice adı verilmiştir (Ayhan, 2019). Eğrice olarak bilinen bu motif literatürlere su yolu olarak geçmiştir.

Fotoğraf 2. Eğrice motifi (Kılıç Karatay, 2019).

Şekil 1. Su yolu Şematik çizimi, (Kılıç Karatay, 2019).

Çengel: Örme örneklerinde sık rastlanan motiflerdendir. Yörede çengel motif olarak bilinmektedir (Demir, 2019). Geleneksel motiflerimizde de su yolu olarak bilinmektedir.

Fotoğraf 3. Çengel motifi (Kılıç Karatay, 2019).

Şekil 2. Çengel motifi şematik çizimi, (Kılıç Karatay, 2019).

Göz: Geleneksel Türk sanatları motiflerinden olan göz motifidir. Özellikle nazardan koruduğu düşüncesiyle sepet örmelerin desenlerinde yoğun olarak kullanılmıştır (Çar, 2019).

Fotoğraf 4. Göz motifi
(Kılıç Karatay, 2019).

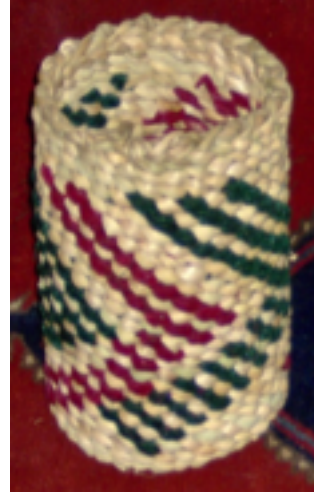
Şekil 3. Göz motifi şematik çizimi,
(Kılıç Karatay, 2019).

Akıtma: Yörede örücülüğün ilk yıllarından beri akıtma olarak bilinen motifin kaynağı kesin olarak bilinmemektedir (Uz, 2019).

Fotoğraf 5. Akıtma motifi (Kılıç Karatay, 2019).

Sarmalı Motifi: Birbirini tekrar eden ve iç içe geçen desenlerden dolayı sarmalı motifi denilmektedir (Çar, 2019).

Fotoğraf 6. Sarmalı motifi (Kılıç Karatay, 2019).

Akrep: Geleneksel Türk sanatları motiflerinden olan ve göz ile koç boynuzu motifinin bir arada kullanıldığı bereket motifidir. Yörede köylülerin akrebe benzetmesi sonucunda bu ismi almış ve sepet örmelerinde sıkça rastlanmaktadır (Koçak, 2019).

Fotoğraf 7. Akrep motifi
(Kılıç Karatay, 2019).

Şekil 4. Akrep motifi şematik çizimi,
(Kılıç Karatay, 2019).

Yılan eğrisi: Literatür kayıtlarında hayat ağacını ve sonsuzluğu simgeleyen motif olarak bilinmektedir. Ancak halk dilinde yılan sırtına benzetildiği için yılan eğrisi denilmektedir (İn, 2019).

Fotoğraf 8. Yılan eğrisi motifi (Kılıç Karatay, 2019).

Deveboynu: Stilize edilmiş deveboynuna benzetilmiş bu motif örmelerde sıkça görülmektedir (Ayhan, 2019).

Fotoğraf 9. Deve boynu motifi (Kılıç Karatay, 2019).

Muska: Halk dilinde dolgulu çengel olarak bilinen motif nazar ve büyüden koruduğu düşüncesi ile literatür kayıtlarına muska motifi olarak geçmiştir (Ayhan, 2019).

Fotoğraf 10. Muska motifi
(Kılıç Karatay, 2019).

Şekil 5. Muska motifi şematik çizimi,
(Kılıç Karatay, 2019).

SONUÇ

Geçmişten gelen bir geleneğin ürünü olan seceler, Gülağaç bulunan göl kıyısında yetişip ve yörede hasır olarak bilinen kamyş türünden yapılmaktadır. İlbaharda hasat edilen kamyşlar kurutulduktan sonra ıslatılarak sele sepet örmelerinde kullanılmaktadır. En önemli özelliği ise yöreye has örme tekniğini ile örülmesidir.

Sepet örme sanatının halkın geçim kaynağında önemli bir yeri bulunmaktadır. Önceleri ürün saklamak ya da taşımak amaçlı örülen seceler günümüzde süs ve dekoratif eşya olarak kullanılmak üzere üretilmektedir.

Gülağaç ilçesinde sepet örücülüğü genellikle ebeveynlerin çocuklarına öğretmeleri ile varlığını koruyabilmiş ve günümüze kadar gelebilmiştir. Günümüzde ise Halk eğitim merkezince kurslar açılıp yörenin kültür kimliğinde yer alan sele sepet örme sanat dalı yaşatılmaktadır.

Özel bir örgü tekniği ile yöreye özgü bir dokuma ürünü olan hasır sepetler yöreye ziyarete gelen yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Özellikle sağlıklı olması ve doğal yollarla üretiliyor olması insanların dikkatini çekmektedir.

Yörede sele sepet örmede kullanılan motifler incelendiğinde isimlerini genelde doğadaki nesnelere aldığı görülmektedir. Ancak literatür taramasında da yer alan bu motiflerin isimleri yörede değişik isimlerle anılmaktadır. Kullanılan motifler yıllardır süregelen ve ilçede örülen sepetlere de ismini vermişlerdir. Sadece Gülağaç sele sepet örmelerinde değil Türkiye'nin bir

çok yöresinde hatta dünyada el sanatları ile uğraşan birçok bölgede de motif isimlerinde doğada var olan nesnelere dayanılarak yapılmıştır.

KAYNAKLAR

Barber, E. ve J. Wayland (1991). *Prehistoric Textiles: The Development Of Cloth In The Neolithic And Bronze Ages With Special Reference To The Aegean*, Princeton.

Kılıç Karatay S. ve Oyman N. Rengin (2017). "Aksaray-Gülağaç İlçesinde Sele Sepet Örmeciliğinin Günümüzdeki Durumu". *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 8.

Özdemir, A. (2010). *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Yerleşiminde Hasırcılık Ve Dokumacılık*.

Sözlü görüşmeler

AYHAN, Nazife, Sepet örme Ustası, Sözlü görüşme, 22 Mart 2019

AYHAN, Ömer, Sepet örme Ustası, Sözlü görüşme, 25 Mart 2019

ÇAR, Aşure, Sepet örme Ustası, Sözlü görüşme, 18 Mart 2019

DEMİR, Mehmet, Sepet örme Ustası, Sözlü görüşme, 25 Mart 2019

İN, Rukiye, Sepet örme Ustası, Sözlü görüşme, 22 Mart 2019

KOÇAK, Fadimana, Sepet örme Ustası, Sözlü görüşme, 18 Mart 2019

UZ, Ruziye, Sepet örme Ustası, Sözlü görüşme, 18 Mart 2019

UZ, Fadime, Sepet örme Ustası, Sözlü görüşme, 22 Mart 2019